

SƯU TẬP GỐM SÀNH CỦA PHÁP THẾ KỶ XIX

TRẦN THỊ DIỆU HỒNG

Sau khi đánh bại nhà Tây Sơn, giành quyền thống nhất đất nước, đến giữa thế kỷ XIX, các triều vua nhà Nguyễn đã thi hành nhiều chính sách kinh tế - xã hội tiên bộ, tạo ra sự ổn định cho vương triều và sự an lạc trong xã hội. Tuy nhiên nhà Nguyễn có một số lúng túng bế tắc đã ban hành một số chính sách không phù hợp, đẩy đất nước đi vào khủng hoảng trầm trọng.

Với chính sách “bế quan tỏa cảng” của nhà Nguyễn, một số ngành nghề truyền thống còn duy trì nhưng không ổn định. Nhà nước độc quyền buôn bán nguyên liệu công nghiệp, đồng thời đặt ra luật lệ chặt chẽ để kiểm chế, đánh thuế nặng đến các mặt hàng thiết yếu. Về ngoại thương chỉ mở một số cửa bể cho tàu nước ngoài đến buôn bán. Nhà nước chỉ nhập một số hàng hóa cần thiết phục vụ cho triều đình. Kinh tế - xã hội suy yếu đã mở ra cơ hội cho các nước phương Tây nhòm ngó đất nước. Nước Pháp đã nhòm ngó đất nước thông qua con đường truyền giáo, mong muốn xâm lược nước ta, biến nước ta thành thuộc địa của chúng. Ngày 3/8/1858, thực dân Pháp nổ súng khởi hân Đà Nẵng, chính thức mở đầu cuộc xâm lược nước ta và lần lượt bằng các kế hoạch mở rộng tấn công đánh chiếm cả nước.

Quảng Bình, là một trong những địa bàn bị thực dân Pháp tấn công khá sớm. Ngay từ năm 1859 khi tấn công Đà Nẵng để mở đường đánh chiếm Kinh thành Huế, thực dân Pháp đã cho pháo hạm từ ngoài biển bắn vào Quảng Bình, gây cho nhân dân ta nhiều tổn thất về tính mạng và tài sản.

Khi sơn triều Hàm Nghi từ Hà Tĩnh vào Tuyên Hóa, địa bàn Quảng Bình trở thành trung tâm đầu não của phong trào “Cần

Vương” trong cả nước, ngày 19/7/1885, thực dân Pháp chính thức đánh chiếm Đồng Hới. Từ đây làm căn cứ bao vây, truy bắt sơn triều Hàm Nghi, đàn áp phong trào Cần Vương. Nhân dân Quảng Bình đã cùng nhân dân cả nước hưởng ứng phong trào Cần Vương, chống lại thực dân Pháp.

Sau hơn 10 năm lúng túng đối phó với các cuộc đấu tranh của nhân dân ta, mãi đến tháng 2/1897, chính phủ Pháp tiến hành một loạt chính sách khai thác thuộc địa tương đối hoàn chỉnh trên mọi lĩnh vực. Theo chân tư bản Pháp, một số tư sản dân tộc trỗi dậy đã tìm cách đầu tư lập đồn điền, kinh doanh tập trung chủ yếu ở Đồng Hới và một số địa phương trong tỉnh như Tuyên Hóa, Lệ Thủy. Tuy nhiên, việc buôn bán trao đổi hàng hóa không phải đến khi thực dân Pháp vào xâm lược mới có mà đã có từ trước đó một nền nếp buôn bán trao đổi với các nước láng giềng như Xiêm La, Mã Lai, Nhật Bản, Trung Quốc.

Gần nửa đầu thế kỷ XVIII, các lái Pháp cũng đã đặt quan hệ với Bá Đa Lộc. Nguyễn Ánh quyết định nhường hân cho Pháp gồm Hội An, đảo Côn Lôn ký ngày 28/11/1787. Theo bản hiệp ước đã ký thì Pháp được tự do buôn bán trong khắp đất nước, được tự do đi lại, và không phải trả một loại thuế nào cho Pháp. Như vậy, từ chỗ đặt thương điểm dần dần Pháp chiếm hân Việt Nam để buôn bán và sau đó xâm chiếm, biến Việt Nam thành thuộc địa của Pháp để khai thác nguyên liệu, tiền của và người. Sang thế kỷ XIX, sau khi đặt được ách thống trị, thực dân Pháp tiến hành chính sách khai thác thuộc địa lần thứ hai, kinh tế hàng hóa được phát triển theo hướng tư bản chủ nghĩa. Thực dân Pháp đã khai thác nguồn tài

Một số sản phẩm gốm sứ

Ảnh: **T.T.D.H**

nguyên của Việt Nam đưa về Pháp, chỉ nhập về các sản phẩm là hàng hóa dụng cụ đồ đạc, gốm sứ, hạn chế phẩm kỹ nghệ tư bản, chỉ mang đến một số hàng chế phẩm kỹ nghệ nhỏ. Trong các đồ gốm sứ của nước ngoài vào Việt Nam và Quảng Bình cho đến nay vẫn còn nguyên giá trị về lịch sử và giá trị về văn hóa, có thể kể đến một loại gốm sành xốp được du nhập từ Pháp từ những năm đầu thế kỷ XIX.

Xưởng Moulin Des Loups Hamage ra đời ở Pháp chuyên sản xuất đồ gốm sành xốp có nhiều chất thiếc trong thai cốt, gốm nhân tạo và đồ gốm men chì. Năm 1922, Công ty xuất nhập khẩu Frexor ra đời tại Pháp do ông Guilloteau điều hành. Công ty này cho đặt một chi nhánh tại Sài Gòn do ông Prierre Lelouvier quản lý. Công ty phát triển nhanh chóng và đã mở thêm các chi nhánh ở Hà Nội, Quy Nhơn, Hải Phòng, Đà Lạt... Trong các đồ sành xốp chủ yếu du nhập vào Việt Nam chủ yếu là đĩa, bát tô do công ty đặt mua từ xưởng sành sứ Moulin Des Loups Hamage và dưới đáy cho in logo của Công ty xuất nhập khẩu Frexor Saigon.

Các sản phẩm sành xốp là dụng cụ sinh hoạt được nhập vào Việt Nam rất phong phú về kiểu dáng và mỹ thuật. Với hoa văn vẽ màu xanh cobalt hoặc men ngũ sắc. Hoa văn trang trí được vẽ bông hồng lớn màu đỏ với lá xanh rực rỡ hoặc hình bó hoa nhiều màu. Vẽ quả sồi, cây lá thẳng hoặc vẽ người và phong cảnh theo tích của đồ sứ Trung Hoa (Giang Liễu) hay truyền thuyết Thất Hiền. Bên dưới đáy của sản phẩm có hiệu đề in hình chiếc cối xay gió bên trong một hình tròn. Bao quanh bên ngoài là dòng chữ Hamage & Moulins Dé Loups - Nord. Ở ngoài cùng phía trên dòng chữ Nord và France. Đây là những món sành xốp do lò Wandignies Hamage sản xuất từ năm 1923 đến năm 1952. Một hiệu đề khác cũng có hình chiếc cối xay gió có in chữ NODR. Vòng tròn thứ hai bên ngoài có dòng chữ MOULIN DES LOUPS FRACE- ORCHIES. Đây cũng là hiệu đề của một trong những lò của xưởng sản xuất. Các kiểu hoa văn bên trong là do Frexor - Saigon đặt làm tại MOULINS DES LOUPS theo gu thẩm mỹ của giai cấp tư sản Việt Nam lúc đó.

Các kiểu hoa văn Giang Liễu được in màu đỏ, xanh chủ yếu in trên đĩa. Hoa văn do chủ xưởng phổng tác dựa trên tích trang trí của gốm sứ Trung Hoa gọi motif Nam Kinh hay Quảng Đông. Trang trí bên trong lòng đĩa là trà đình, một hàng rào phía trước, một cây táo, một cây liễu, một chiếc cầu có người đi qua. Xa xa là một chiếc thuyền và có 2 con chim đang bay. Vành bên ngoài đĩa có trang trí hoa văn hình sin, hồi văn cũng màu với trang trí bên trong. Một kiểu hoa văn khác cũng nổi trội trong các loại sành xốp là đĩa có vẽ theo truyền thuyết về 7 vị hiền triết (Thất Hiền) nổi tiếng của Đạo giáo thời Tây Ấn, hội ngộ trong vườn trúc để đàm đạo để phù hợp với thị hiếu của người Việt lúc bấy giờ. Ngoài ra còn có nhiều kiểu hoa văn khác như in hình 3 cảnh táo với hoa màu đỏ và lá xanh,...theo kiểu Normand đặc trưng của vùng chuyên trồng táo và rượu ở Pháp. Nhiều nhất là loại đĩa tròn, đĩa ô van, đĩa chân cao, đôi tô. Hoa văn trang trí là dây hoa lá theo kiểu thức châu Âu. Cụ thể là hoa cúc, tuy lip, hồng, nho và các loại trái cây. Với 3 màu trắng, đỏ, xanh lam. Đáy ghi ký hiệu đề nơi sản xuất. Logo 1 có chữ Frexor lấp đầy hình tam giác bên dưới là chữ SAIGON. Tất cả đều viết hoa in 3 màu đỏ, lam, lục. Logo 2 có chữ Frexor thẳng đều nhau và không lấp đầy tam giác. Bên dưới là chữ Saigon in màu mực đen. Logo 3 in màu lục, chữ FREXOR thẳng đều nhau không lấp đầy tam giác. Bên dưới chữ Saigon viết hoa chữ S. Các hiệu đề có các dị bản khác nhau, in màu đỏ, lục, lam. Hình cối xay gió trong có chữ Nord Moulin des Loups trên chữ Nord, dưới cối xay gió có chữ Modete Depose. Có dị bản cũng gần giống như trên nhưng có dòng chữ trên hoa văn, nhưng khác vị trí chữ France thay vào dòng chữ Moulin, dưới cối xay gió là hoa văn. Các sản phẩm này được nhập khẩu vào là những sản phẩm hiện đại nhất, với các kiểu hoa văn được tuyển chọn mang tính chất tuyên truyền cho nền văn hóa Pháp, nhưng cũng mang tính đặc trưng và ảnh

hưởng của sự giao lưu văn hóa Đông Tây phù hợp xu hướng và kiểu thức của người Việt nên cũng đã được đón nhận.

Đồng Hới - Một thị xã nhỏ bé vẫn mang đậm dấu ấn của làng xã. Phố xá nhỏ hẹp với một số nhà buôn bán nhỏ lẻ gần chợ, một vài ba quán ăn, quán trọ, dịch vụ, một vài quán tạp hóa buôn bán gạo, thực phẩm, thuốc lá,... nhưng để đáp ứng nhu cầu của một số bộ phận giàu có quan lại, các nhà buôn bán, công chức nghèo,... các sản phẩm sành xốp của Pháp được du nhập vào cũng đã được người dân Đồng Hới để mắt đến, mua và sử dụng trong gia đình. Những chiếc bát, đĩa, tô, đôi đã được người Đồng Hới sử dụng và bảo quản trở thành món cổ vật minh chứng cho một thời. Những hiện vật này được sưu tầm về trong nhà Bảo tàng Tổng hợp Quảng Bình để góp phần tìm hiểu, nghiên cứu về một giai đoạn lịch sử hình thành và du nhập của dòng gốm châu Âu trên vùng đất Đồng Hới - Quảng Bình xưa. Nó minh chứng cho sự đa dạng trong thống nhất của văn hóa Việt trên đất Quảng Bình. Qua đó để chứng minh sự giao thương của Quảng Bình dưới chế độ phong kiến - thực dân mặc dù bị kìm hãm lạc hậu, nhưng người Đồng Hới - Quảng Bình vẫn có xu hướng và óc thẩm mỹ luôn mong muốn tìm đến cái đẹp. Bên cạnh đồ dùng là dòng gốm sứ ký kiểu, gốm Trung Hoa thì dòng gốm sành xốp sản xuất tại Pháp được người Đồng Hới bảo tồn, trân quý ■

Tài liệu tham khảo:

1. Thành Thế Vỹ, *Ngoại thương Việt Nam hồi thế kỷ XVII, XVIII và đầu thế kỷ XIX*. Nxb Sử học. Hà Nội, 1961.
2. Nguyễn Tú, *Địa chí Đồng Hới*. UBND thành phố Đồng Hới tái bản 2000.
3. Lương Duy Tâm, *Địa lý Lịch sử Quảng Bình*. Bảo tàng Quảng Bình xuất bản 1998.
4. Trương Trọng Toàn, *Đồ sành xốp của xưởng Mourlin des Loups Hamage do frexor Saigon đặt mua*. Tạp chí Di sản Văn hóa.
5. Một số tài liệu trên mạng Internet.